

Schelpen aan de Belgische kust: hoe ze te herkennen in het Nederlands?

Guido Rappé

'Schelpen' vormen met voorsprong de populairste groep van de ongewervelde dieren in het algemeen en de mariene fauna in het bijzonder. Er zijn altijd wel boekwerkjes beschikbaar geweest. In mijn jeugd was de referentie Entrop (1965). Meestal komt deze literatuur van onze noorderburen, uit Nederland. Met hen hebben wij onze taal gemeen. Niet alleen door de macht van het getal (16 miljoen Nederlanders tegen 6 miljoen Vlamingen) ligt hun productie op het boekenvlak hoger dan bij ons. Met de recente uitgave van twee Belgische titels over schelpen (zie boekbesprekingen achteraan), is de literatuur over deze diergroep weer wat aangevuld. Navenant is ook de keuze voor de 'consument' toegenomen en dus gecompliceerder geworden.

Om door het bos nog de bomen te zien, wil dit artikel de beginnende gebruiker een beetje begeleiden. Onderstaand overzicht zet de karakteristieken van de beschikbare literatuur op een rijtje, elk met hun specifieke kwaliteiten, in navolging van Test-Aankoop, zou je kunnen zeggen. Dit overzicht beperkt zich tot de literatuur in het Nederlands van deze eeuw, als het enigszins kan.

Daarbij is er ook de nodige aandacht voor fossiele schelpen. Het strand biedt aan en dat zijn niet alleen schelpen van pasgestorven dieren. Vaak is niet duidelijk of het om recent, subfossiel of fossiel materiaal gaat, want sommige soorten zijn hier al uit een grijs verleden aanwezig, in sommige gevallen al van voor de aanwezigheid van de mens in onze gebieden. Boeken die het alleen hebben over in de Noordzee levende soorten, zijn vanuit het oogpunt van interesse voor de levende natuur of voor de huidige ecologie van de zee wel perfect bruikbaar. Voor de strandbezoeker hebben ze soms verrassingen in petto: uitgerekend dat schelpje dat u net hebt opgeraapt is niet te vinden in uw schelpenboek want alleen gekend als fossiel.

Schelpen zijn de skeletten van weekdieren. Een aantal soorten hebben echter geen skelet, bijv. de naaktslakken en een aantal inktvissen. Sommige boeken hebben hier ook aandacht voor, andere niet of slechts bij wijze van voorbeeld. Lannoo bijv. vermeldt twee kleine naaktslakjes van schorren en slikken in de tekst.

Criteria en selectie

Welke boeken zijn er nu courant beschikbaar op de markt, in het Nederlands, over de zeeschelpen van België en bij uitbreiding de Noordzee. Als het even kan mag ook de inhoud niet te verouderd zijn. Volgens deze selectiecriteria komen wij uit op in totaal vijf literatuurtitels: de Bruyne (2004), de Bruyne & de Boer (2008), Fraussen & Wera (2010), Moerdijk et al. (2010) en Severijns (2010).

Elk van hen krijgt een werktitel, resp. Veldgids, Waddeneilanden, Lannoo, Fossielenatlas en Gloria Maris.

Veldgids

De Veldgids is uitgegeven door Koninklijke Vereniging voor Veldbiologie in de gelijknamige reeks boekjes in handig zakformaat. Het is een uitbreiding van een eerder boekje dat in de schoot van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie is ontstaan (de Bruyne, 1991). Dat streefde toen niet naar volledigheid. Nu heeft de auteur het werk voldoende uitgebreid om bruikbaar te zijn in het zuidoostelijke deel van Noordzee, van N-Frankrijk tot Z-Denemarken. Ook nu blijft hij bescheiden in zijn keuze van soorten. Doel is "de meeste schelpdragende soorten" op naam te brengen. Per bladzijde met een lay-out van twee kolommen krijgen meestal twee soorten een kleurfoto tegen zwarte achtergrond en één kolom tekst. Naast de wetenschappelijke en de Nederlandse naam worden soms ook Engelse (GB), Duitse (D) en Deense (DK) namen opgenomen, eigenaardig genoeg geen Franse.

De tekst is gestructureerd in vaste rubrieken: hoogte & breedte, kleur, habitat en voorkomen.

De nadruk ligt op soorten die in de Noordzee levend kunnen aangetroffen worden. Wat met de aandacht voor fossiele schelpen? Daar is de auteur duidelijk in: "Van de fossiele, niet meer recent in de Noordzee voorkomende soorten, is slechts een klein, beperkt gedeelte behandeld: alleen dat deel waarvan zeer regelmatig en op diverse plaatsen in het gebied soorten aanspoelen. Het betreft in de regel 'jonge fossielen' (holocene en pleistocene soorten). Fossielen uit oudere bodemlagen, die voornamelijk langs de Zeeuwse kusten aanspoelen, zijn niet behandeld." Daarmee is ook voor ons veel gezegd. De zwinkokkel *Venericor planicosta* bijv., nochtans niet zeldzaam aan de oostkust, zult u hier tevergeefs zoeken. Pluspunt van dit boekje is dat de auteur niet bekibbeld heeft in de opname van zeer kleine soorten. Het heeft een goed gruisgehalte.

Waddeneilanden

Het betreft hier een noordelijker faunagebied. De Belgische kust ligt in de uitstroom van de getijstroom die door het Kanaal de Noordzee binnenkomt. De Waddeneilanden vormen eigenlijk het zuiden van de noordelijke Noordzee, met een sterkere getijstroom uit het noorden.

Dit boek heeft als ondertitel "Gids van de schelpen en weekdieren van Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog". Het neemt inderdaad ook een aantal naaktslakken op en de octopus, die iets gemeen hebben: de afwezigheid van een inwendige of uitwendige schelp. Wel weekdier, geen schelp.

"De uiteindelijke selectie bevat alle soorten uit strandmateriaal, zowel recente als fossiele, met uitzondering van de al eerder genoemde zakjesschelpen, exoten en (uitsluitend) van de Engelse of Franse kust – of nog verder weg – aangevoerde soorten." Dat vraagt toch enige toelichting. Een 'zakjesschelp' is een schelp uit zo'n zakje dat

men als toerist in de vele souvenirshops langs de kust kan kopen, naast de gedroogde zeepaardjes, tropische zeesterren, grote zeepokken e.a. (Wordt het niet stilaan tijd dat deze vorm van natuurexploitatie het voorwerp uitmaakt van een natuurbehoudsactie in de landen van herkomst, eventueel onder de vleugels van CITES?). Dit zijn bijna zonder uitzondering opvallende tropische soorten. Uiteraard kun je deze niet opnemen in een boek over lokale fauna. Een 'exoot' is in mijn optiek toch een soort van 'elders'? Daar horen bijv. toch ook de Amerikaanse zwaardschede en de reuzenstrandschelp toe? Die zijn echter wel opgenomen in de lijst.

Elke soort krijgt in de regel één bladzijde en één à drie illustraties. Soms is dit een lijntekening, meestal betreft het kleurenfoto's. Naast de internationale en de Nederlandse naam, krijgt elke soort ook een F-woord, de Friese naam, en soms een D-woord, de Duitse naam.

De vaste rubrieken zijn Afmeting, Kleur, Beschrijving, Voorkomen, Waddeneilanden en Trefkans.

De eerste spreken voor zich. 'Voorkomen' omschrijft het volledige verspreidingsgebied op wereldvlak, 'Waddeneilanden' het voorkomen in het gebied, per eiland, gevolgd door 'Trefkans', die per eiland met een afkorting aangeeft hoeveel geluk u nodig hebt om de soort te vinden. Dit is ook het enige boek waarin een vleugelslakje is opgenomen. Vleugelslakjes (Pteropoda) zijn een groep van kleine, pelagisch levende slakken, onderdeel van het zoöplankton, die vooral in de oceanen leven, maar waarvan er ook fossielen zijn gekend en dus zelfs een recente vondst op een Waddeneiland. In de praktijk valt die groep grotendeels buiten het reguliere werkveld van de Strandwerkgroep, wegens klein, teer en zeldzaam. Helemaal achterin het boek worden verspreidingskaarten gepresenteerd van de autochtone soorten.

Eén kleine opmerking: de achterkaft heeft het over een "compleet overzicht van alle 280 soorten". In werkelijkheid zijn het er 20 minder.

Fossielenatlas

Een speciale vermelding verdient de Fossielenatlas. Zoals hoger bij herhaling gesteld zijn schelpen op het strand heel dikwijls van fossiele herkomst. Wil er nu net een boek zijn verschenen over precies die fossiele schelpen. Ja, de titel zegt wel dat die van de Nederlandse kust zijn, maar ze zijn evengoed van onze kust. Veel van die schelpen zijn uitgespoeld uit 'Belgische' geologische lagen, al lijkt enig chauvinisme in het licht van geologische tijdsschalen wellicht een beetje overdreven (net nu het even zou mogen). De rijkste vondsten van fossiele schelpen in Nederland worden gedaan in en om het Westerscheldebekken, de Zeeuwse kusten en oevers. En één van de rijkste stroken voor fossiele schelpen (en haaiantanden) is het aller-zuidelijkste stukje strand van Nederland: tussen de uitwatering van Cadzand en de grens met ons land, het Zwin. Dat wil zeggen dat ook in Knokke, Heist, Zeebrugge en verder westwaarts dergelijke fossielen te vinden zijn.

U zult in dit boek dus in principe alleen maar fossiele schelpen vinden, al zullen veel namen u bekend voorkomen: een aantal soorten zijn ook recent nog aanwezig in het gebied. De afbeeldingen tonen potloodtekeningen van een zeldzaam hoog niveau.

Eén ding is jammer: de fossiele gastropoden worden er niet in opgenomen. Daarmee dekt de titel niet echt de volledige lading, maar slechts de keverslakken, de bivalven en de stoottanden. Voor meer achtergrondinformatie, ook over de lange voorgeschiedenis van dit boek, verwijs ik graag naar de boekbespreking achteraan dit nummer.

Gloria Maris en Lannoo

Voor een beschrijving van Gloria Maris en Lannoo verwijs ik graag naar de boekbespreking achteraan dit nummer. Beide werken zijn van Belgische origine, in tegenstelling tot hogergenoemde werken. Beide mikken op het brede publiek. Gloria Maris biedt een weloverwogen selectie aan van de meest courante soorten, Lannoo is wat breedvoeriger, maar niet altijd even duidelijk.

In de tabel kunt u een aantal parameters en aantallen vergelijken. Vooral bij Lannoo waren de soorten moeilijk te tellen. Sommige worden alleen vermeld in de tekst, niet afgebeeld en niet besproken op een manier dat je de soort kunt onderscheiden. Sommige soorten komen van de noordelijke Noordzee en worden hoogstens aangetroffen in onopzettelijke aanvoer door de visserij. Is dat dan een geldige opgenomen soort? In enkele gevallen wordt alleen de familie of een genus vermeld. Het was een beetje schipperen, de gepresenteerde cijfers zijn dus benaderingen.

De prijzen zijn de aanbevolen prijs door de uitgever.

auteurs	Severijns	Fraussen & Wera	Bruyne	Bruyne & Boer	Moerdijk e.a.
jaar	2010	2010	2004	2008	2010
werktitel	Gloria Maris	Lannoo	Veldgids	Waddeneilanden	Fossielenatlas
uitgever	BVC	Lannoo	KNNV	Fontaine	NCB Naturalis
land	B	B	NL	NL	NL
# blz	67	144	224	359	332
HB/PB	PB	PB	HB	HB	HB
afmeting	15 x 21 x 0,5	17 x 23 x 1	13 x 21,5 x 1,5	17,5 x 25 x 2,5	21,5 x 27,5 x 2
zakformaat	ja	ongeveer	ja	nee	nee
#soorten	92	ca.225	253	260	341
fossiele	>=2	enige aandacht	enige aandacht	volle aandacht	uitsluitend
keverslakken	0	4	4	1	8
slakken	36	ca.88	115	115	0

stoottanden	2	2	2	2	10
bivalven	50	ca.107	116	113	323
inktvissen	3	8à11	4	11	0
naaktslakken	0	[2]	12	18	0
Vleugelslakken	0	0	0	1	0
landslakken	0	5	0	0	0
zoetwater-mollusken	0	8	0	0	0
gruisgehalte	nauwelijks	redelijk	goed	goed	goed
determineer-sleutel	nee	nee	ja	nee	nee
glossarium	nee	nee	ja	ja	ja
literatuurlijst	ja	nee	ja	ja	ja
prijs	8,00 €	19,95 €	27,95 €	29,95 €	45,00 €
Prijsratio	1	2,5	3,5	3,75	5,5
Prijs/soort	0,09 €	0,09 €	0,11 €	0,12 €	0,13 €

Conclusies

Zoekt u een **eerste inleiding** in de schelpen van ons strand, dan moet u het voor de prijs zeker niet laten bij **Gloria Maris**.

Houdt u van het label '**dit is Belgisch**' dan hebt u de keuze tussen minder soorten en meer overzichtelijkheid bij **Gloria Maris** en het omgekeerde bij **Lannoo**. Deze laatste is wel 2,5 keer duurder.

Streeft u naar zo groot mogelijke **volledigheid**, dan moet u zich toch de **Veldgids** en de **Fossielenatlas** aanschaffen. In deze combinatie hebt u de Waddeneilanden eigenlijk niet echt nodig. Voor de doorwinterde schelpenliefhebber speelt formaat minder een rol. U hoeft de boeken niet mee te sleuren naar het strand: het fijne werk moet toch meestal thuis gebeuren.

Voor diegenen die voor het **determineren liever met een sleutel** werken, biedt de **Veldgids** als enige soelaas.

Welke uitgaven zijn handig om **mee te nemen** op excursie? In elk geval de twee kleinste: **Gloria Maris** en **Veldgids**. Lannoo zou nog net kunnen (hoewel het beduidend groter is), ware het niet dat je wat meer moet lezend zoeken.

Anderzijds heeft Gloria Maris een flexibele kaft, Veldgids een harde. Bij veelvuldig gebruik in weer en wind, bij storm, stroming en ontij, plegen hardbacks wel eens te moeten plooiën. Dan krijgen ze rugklachten of verliest het boekblok alle houvast.

Alle werken bieden wel iets aan dat origineel is. De Nederlandse werken hebben meer **diepgang** en zijn **duurder**, de Belgische zijn wat **laagdrempeliger** van aard en zijn **goedkoper**. Eén allesomvattende Beste Koop is er eigenlijk niet bij. Alles hangt af van uw interesse en financiële draagkracht. Een originele invalshoek is de prijs per soort. Naarmate de kwaliteit van het boek toeneemt, stijgt niet alleen de prijs, maar ook deze parameter. Tussen de twee Belgische uitgaven is er wat dat betreft dan weer geen verschil.

Het bestaande aanbod lijkt ruim, maar als u de totaliteit van de diversiteit van de weekdieren wilt behandelen, zult u voor enkele groepen toch nog naar werken moeten zoeken uit de vorige eeuw die alleen in het tweedehandscircuit nog te verkrijgen zijn. Voor naaktslakken is dat Swennen & Dekker (1987, hoewel niet meer echt up-to-date), voor inktvissen Lacourt & Huwae (1981) en voor fossiele slakken van Regteren Altena, Bloklander & Pouderoyen (1965, ongewijzigde 2^e druk in 1974).

En tenslotte, als u met jonge kinderen of kleinkinderen – zo oud is de strandwerkgroep al – naar het strand gaat, dan is Gloria Maris - niet te druk, overzichtelijk en het goedkoopst - het ideale boekje om hen de eerste pasjes op malacologisch vlak aan te leren. Jong geleerd is oud gedaan. De Strandwerkgroep verheugt zich al bij voorbaat op hoge ledenaantallen in de komende jaren.

Literatuur

- DE BRUYNE R.H., 1991. Schelpen van de Nederlandse kust. Uitgave van Jeugdbondsuitgeverij en Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht, 165 blz.
- DE BRUYNE R.H., 2004. Veldgids Schelpen. KNNV Uitgeverij/JBU, Utrecht, 224 blz.
- DE BRUYNE R.H. & DE BOER TH. 2008. Schelpen van de Waddeneilanden. Fontaine Uitgevers, 's Graveland, 359 blz.
- ENTROP B., 1959 (2^e DRUK 1965, 3^e DRUK 1972). Schelpen vinden en herkennen. Thieme, Zutphen, 324 blz.
- FRAUSSEN K. & WERA S., 2010. Schelpen aan de Belgische kust. Weet wat je vindt op het strand. Lannoo, Tielt, 144 blz.
- LACOURT A.W. & HUWAE P.H.M., 1981. De Inktvissen (Cephalopoda) van de Nederlandse kust. Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V., 145: 1-32.
- MOERDIJK P.W. ET AL., 2010. De fossiele schelpen van de Nederlandse kust. Nederlands Centrum voor Biodiversiteit Naturalis. Leiden, 332 blz.
- SEVERIJNS N., 2010. Schelpen aan de Belgische kust. Gloria Maris, 47(5-6). Belgische Vereniging voor Conchyliologie, Antwerpen, 67 blz.
- SWENNEN C. & DEKKER R., 1987. De Nederlandse Zeenaaktslakken. Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V., 183: 1-52.
- VAN REGTEREN ALTENA C.O., BLOKLANDER A. & POUDEROYEN L.P., 1965 (2^e DRUK 1974). Fossiele schelpen van de Nederlandse stranden en zeegaten, eerste serie. Uitgave van de Nederlandse Malacologische Vereniging, 55 blz.